

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ «ΗΩΣ», ΑΡ. 2

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

μνημεία και άνθρωποι σε κρίση

Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου
19-20 Μαρτίου 2015

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

Μνημεία και άνθρωποι σε κρίση

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δρ Φωτεινή Ζαφειροπούλου, επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων, πρόεδρος
Δρ Μαίρη Γκικάκη, αρχαιολόγος ΥΠΠΟΑ
Δρ Στέλλα Κατσαρού, αρχαιολόγος ΥΠΠΟΑ
Δρ Χριστίνα Μητσοπούλου, αρχαιολόγος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δρ Βαγγέλης Νικολόπουλος, αρχαιολόγος ΥΠΠΟΑ
Δρ Μελίνα Φιλήμονος, επίτιμη Διευθύντρια Αρχαιοτήτων

Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στη Fondazione Giorgio e Isa de Chirico,
και στη Victoria Noel-Johnson, για την παραχώρηση της εικόνας
του εξωφύλλου (Giorgio de Chirico, *Gli Archeologi*, 1963).

Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδας «Ηώς»
<http://www.eos-archaeo.gr>

Συντονισμός έκδοσης
ΜΕΛΙΝΑ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ

Σχεδιασμός εξωφύλλου
ΚΙΚΗ ΜΠΙΡΤΑΧΑ

Σελιδοποίηση, εκδοτική επιμέλεια
ΚΙΚΗ ΜΠΙΡΤΑΧΑ

ISSN: 2529-1165

ISBN: 978-618-81337-1-6

© Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδας «Ηώς»

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή –ολική, μερική ή περιληπτική– των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τους συγγραφείς και την Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδος «Ηώς».

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ
Μνημεία και άνθρωποι σε κρίση

Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου
19-20 Μαρτίου 2015
Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων

Επιμέλεια
Χριστίνα Μητσοπούλου
Βαγγέλης Νικολόπουλος
Μελίνα Φιλήμονος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός της Προέδρου της Ενώσεως Αρχαιολόγων Ελλάδας «Ηώς» Φωτεινής Ζαφειροπούλου	7
ΜΑΡΙΑ ΚΑΓΙΑΦΑ. Διδάσκοντας για το περιβάλλον και τον πολιτισμό στους ανοιχτούς αρχαιολογικούς χώρους: Η συμβολή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης	11
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΒΕΛΟΠΟΥΛΟΥ. Η Αρχαιολογία μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια του Γυμνασίου: Εμπειρία από τη σχολική πράξη και προβληματισμοί	23
ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ. Αρχαιολογία και εποικοδομητική μάθηση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	35
ΡΑΟΛΟ ΔΑΝΙΕΛΕ ΣΚΙΡΠΟ. Italy's lost Greece. Η ξεχασμένη Μεγάλη Ελλάς	41
ΠΑΝΟΣ ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ. Η κρίση, η εθνική μας συνείδηση και η διδασκαλία της Ιστορίας	53
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ. «Αγάπα τὸ ἀρχαῖον σου ὡς σεαυτόν». Σκέψεις για την λειτουργία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας	59
ΣΥΛΒΑΝΑ ΚΑΤΣΑΟΥΝΟΥ. Η διαδρομή ενός αρχαιολόγου μέσα στον λαβύρινθο του σύγχρονου ελληνικού πολιτιστικού περιβάλλοντος	67
ΟΛΓΑ ΚΑΚΑΒΟΓΙΑΝΝΗ. Η αρχαιολογική έρευνα και τα προαπαιτούμενα της πιστοποίησης του επαγγέλματος του αρχαιολόγου ως δημοσίου λειτουργού	79
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ. Μητρώο αρχαιολόγων: Ουτοπία, αναγκαιότητα ή περιττή πολυτέλεια;	85
ΟΛΓΑ ΚΑΚΑΒΟΓΙΑΝΝΗ, ΜΑΙΡΗ ΓΚΙΚΑΚΗ. Μελέτη και δημοσίευση ευρημάτων παλαιών ανασκαφών από νέους αρχαιολόγους και όχι μόνο	91
ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΤΟΥΜΑΣ. Η ανασκαφή ως καταστρεπτική διαδικασία	97
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ. Οι αρχές της «ολοκληρωμένης προστασίας» και η «βιωσιμότητα» του πολιτισμικού πλούτου της χώρας μας	105
ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΕΚΑΚΗΣ. Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Μια επισκόπηση	115
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ. Αρχαιολογία και ξεναγική: κατάθεση βιωματικής εμπειρίας και σχετικών προβληματισμών	133
ΜΕΛΙΝΑ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ. Κάποια συμπεράσματα από το συνέδριο	187

ITALY'S LOST GREECE. Η ΞΕΧΑΣΜΕΝΗ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ

PAOLO DANIELE SCIRPO

1. Εισαγωγή

Μία πρόσφατη μονογραφία της Giovanna Ceserani¹ εξετάζει το παράδοξο που προκύπτει από τα περιθώρια στη μελέτη των αρχαιοτήτων της Μεγάλης Ελλάδος, οι οποίες θεωρήθηκαν «όχι επαρκώς κλασικές», αλλά παρ' όλα αυτά, ως πιο προσιτές από εκείνες της πατρίδας, σύντομα έγιναν, στα χνάρια του Winckelmann, ένας σημαντικός προορισμός για κάθε Ευρωπαίο ταξιδιώτη του *Grand Tour*². Χάρη σε αυτές, πράγματι, τέθηκαν τα θεμέλια της σύγχρονης αρχαιολογικής επιστήμης.

2. Προγράμματα Σπουδών των ελληνικών ΑΕΙ

Η μελέτη της αρχαιολογίας της Μεγάλης Ελλάδος είναι απολύτως απύσχα ως ξεχωριστό μάθημα από τα προγράμματα σπουδών όλων των κρατικών πανεπιστημίων, αλλά παρά ταύτα, διακρίνονται ακόμα δύο συγκεκριμένοι τομείς στους οποίους έχει ένα σημαντικό ρόλο: ο πρώτος τομέας είναι η αρχαία νομισματική, όπου οι Σικελιωτικές και Ιταλιωτικές κοπές μελετώνται και θαυμάζονται για την ομορφιά τους και για την εκλεπτυσμένη τεχνική των χαρακτών τους, και ο άλλος είναι η αρχαία κεραμική, όπου τα εργαστήρια της Μεγάλης Ελλάδος θεωρούνται ως η τελευταία αναλαμπή της ελληνικής κεραμικής τέχνης. Ως μέρος της αρχιτεκτονικής αναφέρονται συχνά, αλλά δεν αναλύονται συγκεκριμένα, οι δωρικοί ναοί του Ακράγαντος, Σελινούντος και Ποσειδωνίας. Ανάμεσα στα γλυπτά έργα, αναφέρονται μεν, οι Πολεμιστές του Riace (που είναι εξίσου «μητροπολιτικά» έργα), αλλά αγνοούνται οι μετόπες του Σελινούντος και της Ποσειδωνίας και η πλούσια κοροπλαστική παραγωγή της Σικελίας. Σπανίως υπάρχει μνεία για τις επαφές του μυκηναϊκού κόσμου με τους αυτόχθονες λαούς του νησιού ή της Καμπανίας, αλλά και για τη συμβολή της περιοχής αυτής στην Παλαιохριστιανική και Βυζαντινή τέχνη.

3. Μεταπτυχιακές έρευνες και Διδακτορικές Διατριβές (2000-2015)

Άμεση συνέπεια αυτής της έλλειψης είναι ο μικρός αριθμός σχετικών ερευνών που διεξάγεται από μεταπτυχιακούς φοιτητές. Από σύντομη επισκόπηση στις επίσημες ιστοσελίδες των ελληνικών πανεπιστημίων, συμπεραίνεται η μικρή συχνότητα των «Μεγαλελληνικών» θεμάτων, τόσο στους δύο κύκλους του μεταπτυχιακού επιπέδου, όσο και σε μεταδιδακτορικό επίπεδο.

1. CESERANI 2012. Θα ήθελα εδώ να ευχαριστήσω για την άδεια αναπαραγωγής των φωτογραφιών, την Ειρήνη Παπαγεωργίου (Μουσείο Μπενάκη), τον Νικόλαο Σταμπολίδη (Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης) και τη Μαρία

Σακελλαράκη (Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών).
2. Για τη συνεισφορά των *Ταξιδιωτών* στην αρχαιολογική «ανακάλυψη» της Σικελίας, βλ. GRINGERI PANTANO 2009. Αναμέσα στους Ταξιδιώτες που επισκέφθηκαν την

Μέχρι σήμερα (έως 29/03/2016) στο ΕΚΠΑ, υποστηρίχθησαν τρεις διδακτορικές διατριβές³, τρεις είναι υπό εκπόνηση⁴, δύο μεταδιδακτορικές έρευνες⁵ και μία μεταπτυχιακή εργασία Αρχαίας Ιστορίας⁶. Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ανευρέθηκε προς το παρόν μόνο μία μεταπτυχιακή εργασία στην κλασική αρχαιολογία⁷, ενώ στα άλλα πανεπιστήμια δεν βρέθηκε τίποτα.

4. Ελληνόγλωσσα και Ξενόγλωσσα Βιβλιογραφία

Εκτός της δυσεύρετης πλέον μονογραφίας του νυν ακαδημαϊκού Μιλτιάδη Χατζόπουλου, περί του εν Σικελία Ελληνισμού κατά τη Ρωμαιοκρατία⁸, δεν υπάρχουν άλλα ελληνόγλωσσα συγγράμματα αφιερωμένα στην ιστορία και στις αρχαιότητες της Μεγάλης Ελλάδος. Κυκλοφορούν μεν, κάποιες, ακόμη και εξαιρετικές, μεταφράσεις βιβλίων (κυρίως από την αγγλική παρά από την ιταλική γλώσσα) που αφορούν όμως σε συγκεκριμένα θέματα. Επιπλέον, υπάρχουν κάποια κεφάλαια για τη Μεγάλη Ελλάδα σε γενικά έργα κλασικής αρχαιολογίας.

Στην πολυανατυπωμένη και μεταφρασμένη σε διάφορες γλώσσες σύνθεσή του⁹, ο John Boardman εξετάζει από αρχαιολογική άποψη το φαινόμενο του λεγόμενου «δεύτερου αποικισμού», που οδήγησε τους Έλληνες στο τέλος των Μεταβατικών Χρόνων να διασχίσουν τη Μεσόγειο και να σπεύρουν τις ακτές της με τις αποικίες τους, τις κοινωνικές πτυχές των οποίων, στη γαλλική σειρά «*La vie quotidienne*», ο Paul Faure ανακατασκεύασε με άριστη φιλολογική γνώση¹⁰. Η μελέτη του Alexander Graham¹¹ προσπαθεί να ρίξει φως στην ακόμη υπό συζήτηση σχέση μεταξύ της μητρόπολης και των αποικιών, καθώς και ο Andrewes αφιερώνει ένα κεφάλαιο της μονογραφίας του για την ελληνική τυραννία στο εξαιρετικά ενδιαφέρον φαινόμενο της πρώιμης Σικελιωτικής περίπτωσης¹², ενώ στη συλλογή περί αρχαίας ελληνικής θρησκείας του Roland Martin και του Henri Metzger συμπεριλήφθηκε δικαίως ένα κεφάλαιο που περιγράφει την έντονη θρησκευτικότητα των Ιταλιωτών ως προς τις λατρείες των χθονίων θεοτήτων¹³.

Διαδεδομένο στις πανεπιστημιακές αίθουσες είναι το καλό εγχειρίδιο του G. Gruben για την

- Ιταλία, δεν επιτρέπεται να λησμονηθεί η Σερνή Καρούζου, οι περιγραφές της οποίας δημοσιεύθηκαν σταδιακά στις εφημερίδες *ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ* (1957-1964), *ΤΟ ΒΗΜΑ* (1982) και *ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ* (1953) και τελικά σε μονογραφία από τις εκδόσεις *ΕΡΜΗΣ*. Βλ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ 1983.
3. ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΡΑΚΗΣ, *Πολιτικές κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στις ελληνικές αποικίες της Μ. Ελλάδας* (από την ίδρυση τους έως το τέλος της αρχαϊκής εποχής) (02/04/2015). ISMAEL I. CORREA MORALES, *Μελέτη για την Ελληνική Ναοδομία της Σικελίας και της Κάτω Ιταλίας κατά τον 4ο και 3ο αι. π.Χ.* (15/05/2003) [δεν διατίθεται ακόμη σε ψηφιακή μορφή από το ΕΚΤ] και PAOLO DANIELE SCIRPO, *Οι ροδο-κρητικές λατρείες στη Γέλα και τον Ακράγαντα κατά την Αρχαϊκή περίοδο* (10/05/2012).
 4. ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΙΚΟΥ, *Ιερά υποτροπικού χαρακτήρα στην κυρίως Ελλάδα, Μ. Ασία, Κ. Ιταλία και Σικελία* (2004-2005). ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΝΙΚΗΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Προσεγγίσεις στο θάνατο. Από την μητρόπολη στην αποικία* (2008-2009). ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΜΟΥΤΚΟΓΙΑΝΝΗ, *Βυζάντιο και Νότια Ιταλία. Οι σχέσεις του κέντρου και της περιφέρειας μέσα από τη μνημειακή τέχνη (9ος-14ος αι.)* (2011-2012).
 5. MANUEL ARJONA-PEREZ, *Ιερά και Λατρείες στις Ευβοϊκές Αποικίες της Χαλκιδικής, Σικελίας και Μεγάλης Ελλάδας (Γεωμετρικά και Αρχαϊκά Χρόνια)* (20/2/2012) και PAOLO DANIELE SCIRPO, *Άκραι. Η διαχρονική εξέλιξη μιας μικρής πόλεως της Σικελίας* (21/6/2012).
 6. ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΟΥΛΑΚΗ, *Τα γυναικεία ονόματα στη Σικελία από τον 8ο έως τον 3ο π.Χ. αιώνα* (26/6/2013).
 7. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΑΣΣΕΡΗ, *Απεικονίσεις τεσσάρων ελεσσιναίων θεοτήτων (Δήμητρα, Κόρη, Τριπόλεμος, Πλούτων) στα αγγεία της Αττικής και της Μεγάλης Ελλάδας κατά τον 5ο και 4ο αι. π.Χ. Ομοιότητες και διαφορές* (2009).
 8. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ 1976.
 9. BOARDMAN 1980³ [1996].
 10. FAURE 1978 [1988²].
 11. GRAHAM 1964 [2012].
 12. ANDREWES 1956 [1992²].
 13. MARTIN, METZGER 1976 [1992].

ελληνική αρχιτεκτονική¹⁴, ενώ η μονογραφία της Βερονίκης Lézine-Βελισσαροπούλου εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στην ανθούσα αρχιτεκτονική, μεταξύ άλλων, των σικελικών πόλεων και των τυραννίδων που χρηματοδότησαν αυτή την ανάπτυξη¹⁵. Για τους λάτρεις της κεραμικής και της αγγειογραφίας, μόνη υποστήριξη φαίνεται να είναι η εξαιρετική (αλλά σύντομη) πραγματεία του Arthur Trendall για τα Ιταλιωτικά και Σικελιωτικά εργαστήρια¹⁶. Πριν από μερικά χρόνια, το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης δημοσίευσε τη μετάφραση της έκθεσης των ανασκαφών που διεξήχθησαν από τον David Ridgway στις Πιθηκούσες, όπου εν συντομία εξήγησε την προέλευση της πρώτης ελληνικής αποικίας στη Δύση¹⁷. Ωστόσο, το μοναδικό εγχειρίδιο αφιερωμένο στην αρχαιολογία της Μεγάλης Ελλάδος, παραμένει ακόμη και σήμερα η μετάφραση, που το 2001, χάρη στην οραματικότητα του, ο εκδοτικός οίκος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης University Studio Press εξέδωσε για το βιβλίο που είχε γράψει ο Emanuele Greco το 1992 και πάνω στο οποίο είχαν μελετήσει πολλοί νέοι Ιταλοί φοιτητές¹⁸. Η « Δέσποινα των επιγραφών», η Margherita Guarducci απέκτησε πρόσφατα το προνόμιο μιας εξαιρετικής σύγχρονης ελληνικής μετάφρασης για το εγχειρίδιό της, με ένα εκτεταμένο βιβλιογραφικό παράρτημα¹⁹. Τέλος, δεν μπορώ να λησμονήσω τον Μιχάλη Τιβέριο που δημοσίευσε πρόσφατα μία σύντομη αλλά ενδιαφέρουσα μελέτη ενός Σικελιωτικού ελάσματος (το οποίο θεωρεί κίβδηλο)²⁰.

Όσον αφορά τα ελληνικά επιστημονικά περιοδικά και, ανάμεσά τους, τα δημοσιεύματα των αντιστοίχων Τμημάτων Αρχαιολογίας (*Αρχαιογνωσία, Διαχρονία, Εγνατία, Δωδώνη, Αριάδνη, Ενλιμένη, Ηλεκτρώνη*), ρίχνοντας μία γρήγορη ματιά στις χρονιές της τελευταίας εικοσαετίας, στις σελίδες τους σπάνια φιλοξενούνται ιστορικές και αρχαιολογικές μελέτες για τη Μεγάλη Ελλάδα²¹. Μόνες εξαιρέσεις αποτελούν ένα άρθρο του E. Greco για την πολεοδομία των Θουρίων και ένα εξαιρετικό άρθρο σχετικά με τον εθνικό ορισμό των Σικελιωτών από τον Ιωάννη Ξυδόπουλο, αμφότερα στο περιοδικό *Εγνατία*²².

5. Οι εν Ελλάδι εκ Μεγάλης Ελλάδος αρχαιότητες

Όπως ανέφερε και ο Μ. Τιβέριος στο πρόλογό του στη μεταφρασμένη πραγματεία του Trendall²³, τα ευρήματα με προέλευση τη Μεγάλη Ελλάδα είναι κυρίως αποτέλεσμα του έργου των συλλεκτών παρά των ανασκαφών, και σπανίως εκτίθενται στις συλλογές των Ελληνικών μουσείων.

Περιοριζόμενος μόνο στην περίπτωση των Αθηνών, πρέπει να αναφέρουμε τις δύο προθήκες με κοροπλαστικά ανάγλυφα από τον Τάραντα, μέρος της συλλογής Βλαστού²⁴ και το επιβλητικό μαρμάρινο άγαλμα της Αναδυομένης Αφροδίτης που βρέθηκε στις Βαΐες της Καμπανίας, αγοράστηκε από τον άγγλο συλλέκτη Hore και έπειτα από τον Μ. Εμπειρικό, ο οποίος το δώρισε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο το 1929.

Στις προθήκες των τριών ιδιωτικών αθηναϊκών μουσείων εκτίθενται κάποια ευρήματα βάσει

14. GRUBEN 1986 [2000].

15. LEZINE-ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ 2002.

16. TRENDALL 1989 [1996].

17. RIDGWAY 1984 [2000²].

18. GRECO 1992⁴ [2001].

19. GUARDUCCI 1987 [2008].

20. ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2014. SCIRPO 2015. Σε αυτήν την μικρή ομάδα, προστίθεται η ελληνική μετάφραση του μικρού εγχειριδίου για την Αρχαιολογία της Σικελίας, που

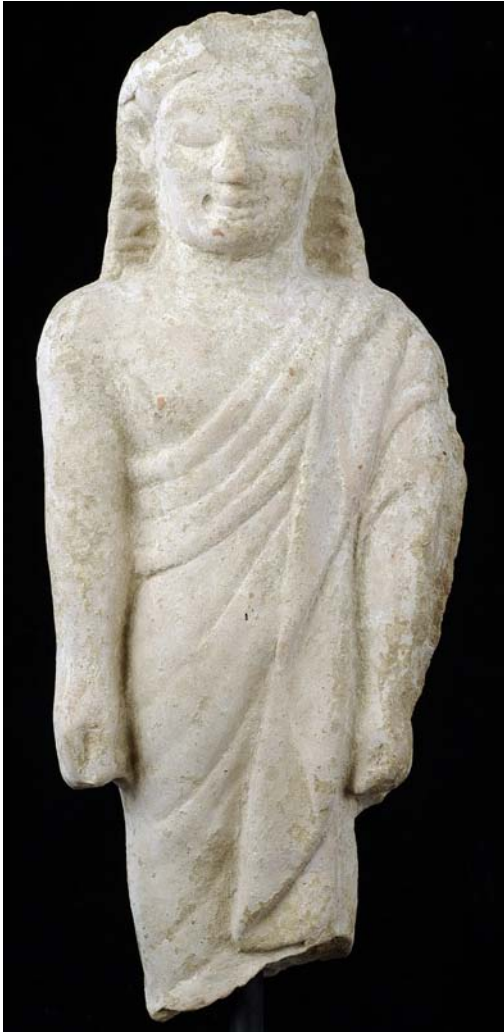
γράφτηκε από τον Ernesto De Miro. Βλ. DE MIRO 2008 [2015].

21. Βλ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ 1982 · ΔΙΑΛΗΣΜΑΣ 1997 · ΖΕΥΚΗ, ΓΕΒΟΛΙ 1997 · SCIRPO 2004, 2005, 2007, 2010, 2014. Σε τμητικό τόμο για τον Μιχάλη Τιβέριο, βλ. ΠΑΡΘΕΝΗ 2012 και TZANNEΣ 2012.

22. GRECO 2003 · ΞΥΔΟΠΟΥΛΟΣ 2007.

23. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, στο TRENDALL 1989 [1996, 2].

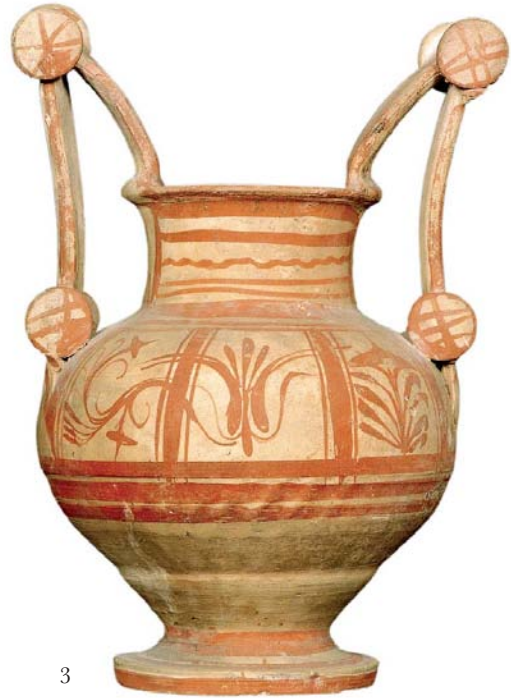
24. ΓΚΑΛΟΛΟΥ, ΚΑΒΒΑΛΙΑΣ 2013.

1

2

3

4

Εικ. 1. Πήλινο ειδώλιο ανδρικής ματιοφόρου μορφής. Εκ Τάραντος, γύρω στο 500 π.Χ. [Μουσείο Μπενάκη, αρ. ευρ. ΓΕ 31531].

Εικ. 2. Ερυθρόμορφο ιχθυοπινάκιο, απολυτικού εργαστηρίου (Ομάδα Perrotne-Phryxos), 350-325 π.Χ. [ΜΚΤ, αρ. ευρ. 43].

Εικ. 3. Νέστωρ (trozzella), μεσσαπικού εργαστηρίου, 375-325 π.Χ. [Μουσείο Π. & Α. Κανελλοπούλου, αρ. Δ 449].

Εικ. 4. Αργυρό δεκάδραχμο των Συρακουσών, έργο του Κίμωνος (5ος αι. π.Χ.) [ΠΑΜ Συρακουσών].

τυπολογίας και χρονολογίας αλλά όχι προέλευσης: στο Μουσείο Μπενάκη, εντόπισα μέσα στις πλούσιες προθήκες του αξιόλογες αρχαιότητες, επί το πλείστον Απουλικά αγγεία, αλλά και παραδείγματα κοροπλαστικής εκ Τάραντος (εικ. 1).

Στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, εδώ και χρόνια αποτελούν μέρος της μόνιμης συλλογής τρία έζοχα δείγματα της κεραμικής της Απουλίας²⁵ (εικ. 2), ενώ στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου εκτίθενται ιταλιωτικοί κρατήρες και μία «trozzella»!²⁶ (εικ. 3).

Αδιαμφισβήτητα πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν στο Νομισματικό Μουσείο οι Ιταλιωτικές και Σικελιωτικές κοπές, υπό το άγρυπνο βλέμμα της αθηναϊκής γλαύκας (εικ. 4).

Έξω από την Αθήνα, η ενδιαφέρουσα συμβολή του Δ. Παλαιοθόδωρου, που παρουσιάστηκε στο πρόσφατο συνέδριο της Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδος, εξετάζει τρία Απουλικά αγγεία που εκτίθενται στις προθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου του Βόλου²⁷. Δεν αποκλείεται, όμως, και άλλο υλικό να διατηρείται στις αποθήκες των Μουσείων, ειδικά στις περιοχές του Ιονίου (Ήπειρος, Αιτωλία, Ακαρνανία, Αχαΐα, Ηλεία) κατά μήκος της διαδρομής αυτής, πάνω στην οποία στηρίζεται το πρόσφατο διεθνές ερευνητικό πρόγραμμα που ονομάζεται «η Τρίτη Ελλάς»²⁸.

Όσον αφορά τις περιοδικές εκθέσεις, εκτός από την πρόσφατη στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο με την οποία εορτάστηκε η Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την Ελλάδα και την Ιταλία (όπου ο Κλασικισμός θεωρείτο ως ενοποιητικό θεμέλιο της Ευρώπης)²⁹, πρέπει να τονιστεί η έντονη και ενεργή δραστηριότητα του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης κατά την τελευταία δεκαετία (2004-2014) όπου χάρη στις πολλές εκθέσεις, η παρουσία αντικειμένων που προέρχονται από τη Μεγάλη Ελλάδα έπαιζαν συχνά ένα αδιαφιλονίκητα πρωταγωνιστικό ρόλο³⁰.

6. Οι επιστημονικές συνεργασίες

Μεταξύ των συνεργασιών που το Ελληνικό κράτος έχει με ιταλικά ερευνητικά ιδρύματα, λίγες έχουν ως στόχο, έστω και παράπλευρο, τη μελέτη της σχέσης ανάμεσα στην μητρόπολη και τις αποικίες.

Υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσε κανείς να δει τις ανασκαφές που διεξάγονται από το Πανεπιστήμιο της Κατάνης πάνω από την Πατέλα του Πρινιά στην Κρήτη³¹ και την επιφανειακή έρευνα της Φαιστού³², καθώς και τα δύο διεθνή συνέδρια που διοργανώθηκαν από την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών κατά τη διάρκεια των οποίων το ενδιαφέρον εστιάστηκε στην εθνική ταυτότητα των «Αχαιών» και την αθηναϊκή επιδίωξη για τη Μεγάλη Ελλάδα³³.

Στο πλαίσιο αυτό και εμπνευσμένη από την ιδέα ότι μόνο μία πραγματική *Συνεργασία* μεταξύ Ελληνικών και Ιταλικών Εφορειών Αρχαιοτήτων θα μπορούσε να αντιληφθεί καλύτερα την ανάπτυξη του Ελληνισμού στη Δύση³⁴, συστάθηκε η μόνη ελληνική αρχαιολογική αποστολή στη Μεγάλη Ελλάδα υπό την διεύθυνση του Μιχάλη Πετρόπουλου στη Σύβαρη, όπου σε συνεργα-

25. ΜΑΡΑΓΚΟΥ 1996 · ΚΑΘΑΡΙΟΥ 2009.

26. ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ 2002.

27. ΠΑΛΑΙΟΘΩΔΩΡΟΣ 2012.

28. <http://www.edizioniets.com/view-collana.asp?col=Diabasesis>

29. GODART 2014 · GODART, ΑΛΦΕΛΑΑΚΗ-ΒΛΑΖΑΚΗ 2014.

30. Ενδεικτικά αναφέρουμε ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, ΤΑΣΟΥΛΑΣ 2004 · ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, ΤΑΣΟΥΛΑΣ 2014 · ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 2014.

31. RIZZA 2008 · RIZZA 2011.

32. BREDAKIS et al. 2010.

33. GRECO 2002 · GRECO, LOMBARDO 2007.

34. Για την πολυαναμενόμενη ίδρυση της Ελληνικής εν Ρώμη Αρχαιολογικής Σχολής, βλ. GRECO 2006. Για τη λειτουργία και το σκοπό της, παραμένουν αναμφισβήτητα επίκαιρες οι παρατηρήσεις του Μ. Τιβέριου, βλ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2006 [2011].

σία με την ιταλική αποστολή, με επικεφαλής τον καθ. Emanuele Greco, συμμετείχε ενεργά στις ανασκαφές στην αρχαϊκή πόλη, όπως αποδεικνύεται από τις ανασκαφικές εκθέσεις που δημοσιεύθηκαν στο *Annuario*, περιοδικό της ΙΑΣΑ³⁵.

7. Τα «άγνωστα» Μνημεία

Είναι σαφές ότι η έλλειψη της ιστορικής και αρχαιολογικής μελέτης αυτού του σημαντικού μεριδίου του ελληνικού κόσμου στα προγράμματα σπουδών των Ελληνικών ΑΕΙ δεν ευνοεί την καλή προετοιμασία των φοιτητών, που δυσκολεύονται ακόμα και να αναγνωρίσουν μερικά από τα πιο σημαντικά μνημεία του Ελληνισμού.

Ανάμεσα στα πολλά παραδείγματα, να περιοριστώ στον τομέα της δημοσίας αρχιτεκτονικής: τα θέατρα της Σικελίας (εικ. 5), τα εκκλησιαστήρια του Μεταποντίου, της Ποσειδωνίας και του Ακράγαντος (εικ. 6), τα ποικιλόμορφα ιερά³⁶ και το λαμπρότερο παράδειγμα στρατιωτικής αρχιτεκτονικής που αποτελείται από το φρούριον «Ευρύαλος» των Συρακουσών³⁷ (εικ. 7). Αξιοσημείωτα είναι εξίσου τα υπέροχα δείγματα της γλυπτικής, από τον Πολεμιστή εκ Castiglione (εικ. 8), στην Κουροτρόφο εκ των Μεγάρων Υβλαίων (εικ. 10), από τον Κούρο του Ακράγαντος έως τον Ηνίοχο εκ Μοτύης³⁸, στη Δήμητρα εκ Μοργαντίνης, στον Σάτυρο της Mazara, κ.λπ.

8. Ένα παράδειγμα της έλλειψης επικοινωνίας μεταξύ των δύο ακτών του Ιονίου

Αυτό οδηγεί εξίσου αναπόφευκτα σε μία παράλογη έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των δύο ακτών του Ιονίου, με αποτέλεσμα τη δημιουργία στον ακαδημαϊκό κόσμο επιστημονικών αμφιβολιών σχετικά με ορισμένες πτυχές του ελληνικού πολιτισμού. Μία τέτοια περίπτωση διαφωνίας αποτελούν π.χ., η γέννηση του θεάτρου και η εορτή των Θεσμοφορίων.

Στον απόηχο της κλασικής παράδοσης, είναι σύνηθες να υποθέτουμε ότι το φαινόμενο του θεάτρου είδε το φως στην ύπαιθρο της Αττικής κατά την ύστερη αρχαϊκή περίοδο, με τον Θέσπη, τον θρυλικό εφευρέτη της τραγωδίας. Αλλά ο ίδιος ο Αριστοτέλης ανέφερε την δωρική προέλευση της Κωμωδίας από την Σικελία³⁹.

Στη μονογραφία περί του θεάτρου των Συρακουσών⁴⁰, ο Carlo Anti αναγνωρίζει διάφορες οικοδομικές φάσεις (εικ. 10): ήδη στην αρχαϊκή εποχή, προηγήθηκε ένα γραμμικό θέατρο λίγα μέτρα προς τα δυτικά πλησίον ενός αρχαίου τεμένους που, είτε μπορεί να αναγνωριστεί ως το ιερό (*μυντεϊόν*) του Τεμενίτου Απόλλωνος είτε με το *Θεσμοφόριον* που ανέφερε ο Κικέρων⁴¹. Επανασυνδέεται με τον γνωστό τομέα των ιερών παραστάσεων κατά τις εορτές προς τιμήν της Δήμητρας και της Κόρης.

35. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 2011. Ωστόσο, δεν θα έβλαπτε η από κοινού έρευνα και σε άλλες περιοχές της ελληνικής περιφέρειας: στην Κορινθία, π.χ., από πού προήλθαν οι άποικοι των Συρακουσών ή στην Κρήτη και τα Δωδεκάνησα, μητροπόλεις της Γέλας και του Ακράγαντος.

36. Για την Σικελία, βλ. VERONESE 2006.

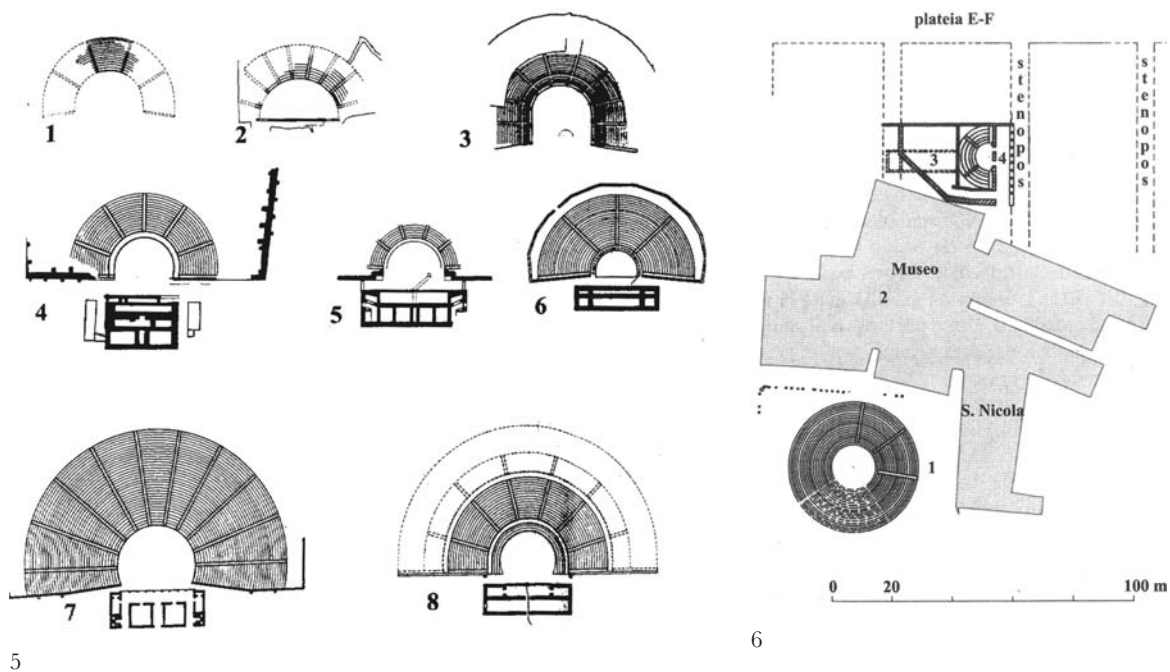
37. MAUCERI 1921 · WINTER 1963 · CACIAGLI 1998 · BESTE 1999 · MERTENS 1999.

38. Το άγαλμα εκτέθηκε στην Αθήνα το 2004, βλ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΑΗΣ, ΤΑΣΟΥΛΑΣ 2004.

39. Αριστ., *Ποιητική*, 1449 b 5. Ήδη ο Πλάτων (*Θεαίτητος*, 152e) θεωρεί τον Επίχαρμο (528-431 π.Χ.) ο πρώτος κωμωδιογράφος.

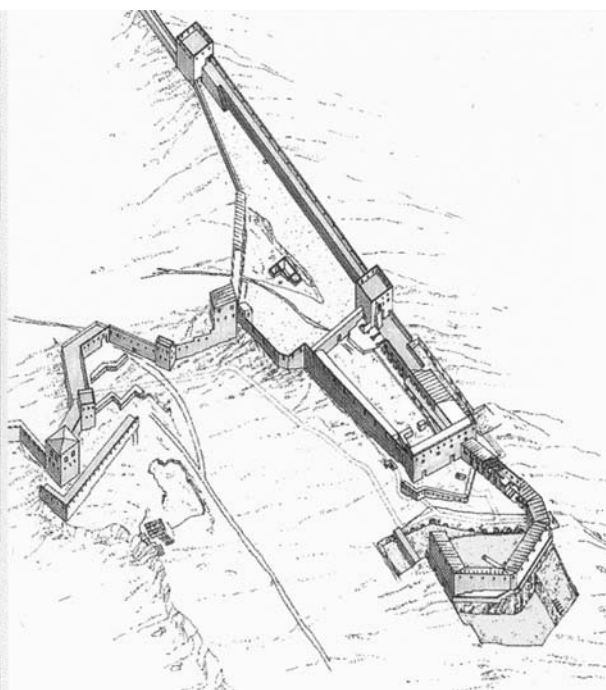
40. ANTI 1947 · ANTI, POLACCO 1981 · POLACCO 1990.

41. Cic., *ad Verrem*, II, 4, 119.

5

6

7

Εικ. 5. Κατόψεις των ελληνοστικών θεάτρων της Σικελίας [από De Miro 2015].
 Εικ. 6. Ακράγας. Το βουλευτήριον και το εκκλησιαστήριον [από De Miro 2015].
 Εικ. 7. Συρακούσαι. Το φρούριο «Ευρήλος» [από De Miro 2015].

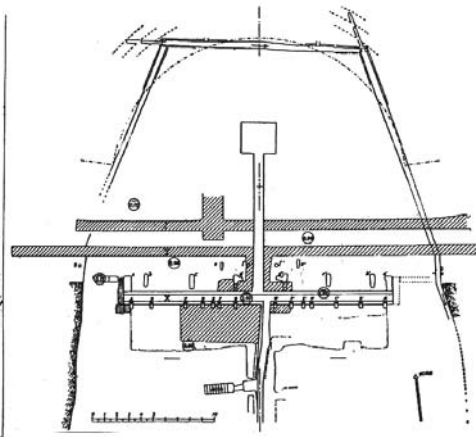
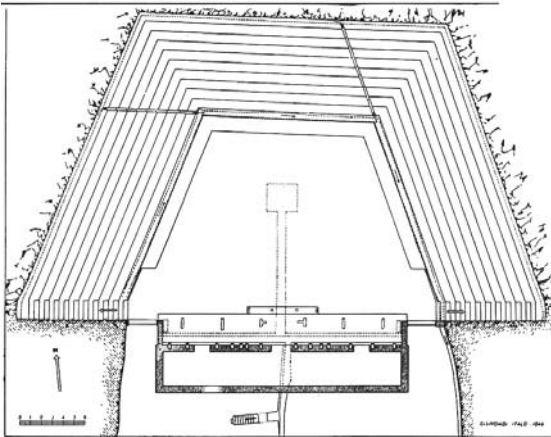
8

Εικ. 8. Castiglione (RG). Ταφική στήλη του «Πολεμιστή» [ΠΙΑΜ Ragusa] [από De Miro 2015].

Εικ. 9. Η «Κούροτρόφος» εκ Μεγάρων Υβλαίων [ΠΙΑΜ Συρακουσών] [από De Miro 2015].

9

10

11

Εικ. 10. Συρακούσαι. 2η αρχιτεκτονική φάσις του θεάτρου [από Anti 1947].

Εικ. 11. Σελινούς. Το Θεσμοφόριον και το «γραμμικό» θέατρο [από Marconi 2014].

Πρόσφατα, η ομάδα του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης έχει διευκρινίσει οριστικά τη χρήση ενός κτιρίου, νότια του ναού C στην Ακρόπολη του Σελινούντος. Χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ., ο ναός που προσδιορίζεται πλέον ως *Θεσμοφόριον*. Αντίκριζε μία μικρή πλατεία, στη νότια πλευρά της οποίας κτίστηκε ένα λίθινο οικοδόμημα, ένα γραμμικό *κοίλον* με χωρητικότητα 500 θέσεων, που προηγουμένως είχε ερμηνευθεί ως μνημειακό βωμός⁴² (εικ. 11).

9. Ο όρος «Κάτω Ιταλία»

Ένα από τα πιο κοινά λάθη στην αρχαιολογία είναι η λανθασμένη ορολογία. Δυστυχώς, παρά το γεγονός ότι η ελληνική γλώσσα επί φύσει είναι η καταλληλότερη κατ' εμέ στην έκφραση ρητών εννοιών και ανθρωπίνων αισθημάτων, λόγω του αδικαιολογήτου σεβασμού προς την τρέχουσα Κοινή κυρίαρχη αγγλική γλώσσα, παρατηρείται συχνά η κακή χρήση ενός εννοιολογικώς εσφαλμένου όρου: το «Κάτω Ιταλία».

Για ελληνικές αρχαιότητες που παρήχθησαν στην Ιταλία και τη Σικελία, η επιστήμη τις όρισε ορθώς ως Ιταλιωτικές και Σικελιωτικές αντίστοιχα και όχι Κατωιταλιωτικές, διότι ο όρος αυτός συνδυάζει λανθασμένα έναν γεωγραφικό προσδιορισμό με μία εθνική χροιά (*Ιταλιώτης, δηλαδή ο εἰς Ἰταλίαν Ἕλληνας*). Δεν υπάρχει η *Κάτω Ιταλία* (ο όρος αυτός έχει συχνά και στην ιταλική γλώσσα μία υποτιμητική αξία), αλλά η *Νότια Ιταλία* από γεωγραφική και μόνον άποψη –αν και σημειωτέον, για τους Έλληνες, η Ιταλία (*ἡ γῆ των μούσων*), ήταν αρχικά μόνο η σημερινή Καλαβρία– και η Μεγάλη Ελλάς (*Magna Graecia* λατινιστί) από μία πολιτιστική οπτική⁴³.

Το ίδιο ισχύει και για τα έργα που παράγονται στη Σικελία: διαχωρίζονται άρα αυτά που ήταν από εγχώριο (σικελικό, σικανικό ή ελυμικό) εργαστήριο από εκείνα που παρήχθησαν από τους κατοίκους των ελληνικών αποικιών (*Σικελιώτες*)⁴⁴. Σε αυτήν την περίπτωση, τα έργα ορίζονται ως *Σικελιώτικα*. Η σικανική κεραμική άλλωστε, είναι αρκετά διαφορετική από τη σικελιωτική, και είναι εξίσου σαφώς διακριτή η σικελική πλαστική από εκείνη των Σικελιωτών.

10. Συμπέρασμα

Εν κατακλείδι, είναι προφανές ότι η συνοπτική εισαγωγή της διδασκαλίας της Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Μεγάλης Ελλάδος στα ΑΕΙ της χώρας είναι επιθυμητή και εκτιμάται ότι θα ήταν επικερδής. Όπως επίσης είναι απαραίτητη, προκειμένου καλυφθούν τα κενά των μελλοντικών αρχαιολόγων, περιμένοντας να συμβεί μία δεύτερη «ελληνική αναγέννησις» μέσω της ανακάλυψης μίας εκ των πολλών «Χαμένων Πατρίδων».

PAOLO DANIELE SCIRPO

Δρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, ΕΚΠΑ
pascirpo@arch.uoa.gr

42. MARCONI 2014. Για την ποικιλία και την πολυμορφία των Θεσμοφορείων στον ελληνικό κόσμο, βλ. DI STEFANO 2008.

43. DE SENSI SESTITO 2015.

44. Βλ. *Etymologicum Gudianum*, 500.29-31: *Σικελός, Σικελιώτου διαφέρει · Σικελοὶ μὲν εἰσιν οἱ ἐν τῇ Σικελίᾳ οἰκοῦντες βάρβαροι· Σικελιώται δὲ οἱ ἀπ' Ἑλλήνων πόλεως μετοικησάντες.*

Βιβλιογραφία

- ANDREWES, A. 1956. *The Greek Tyranny*, London [*Η Τυραννία στην αρχαία Ελλάδα*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1992²].
- ANTI, C. 1947. *Teatri greci arcaici. Da Minosse a Pericle*, Padova.
- ANTI, C., L. POLACCO 1981. *Il teatro antico di Siracusa (pars 1)*, Rimini.
- BESTE, H.-J. 1999. Kastell Euryalos. Baugeschichte und Funktion, στο: E.L. SCHWANDNER - K. RHEIDT (επιμ.), *Stadt und Umland: neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung, DiskAauforschung 7*, 150-159.
- BOARDMAN, J. 1980³. *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade*, Oxford [*Οι αρχαίοι Έλληνες στην υπερχρόνια εξάπλωσή τους. Οι πρώτες αποικίες και το εμπόριό τους*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1996].
- BREDAKI, M., F. LONGO, M. BENZI 2012. Phaistos Project: Preliminary Results of 2009-2010 Survey Campaign, στο: Μ. ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΗΣ, Π. ΒΑΡΘΑΛΙΤΟΥ, Ι. ΤΖΑΧΙΑΗ (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 2. Πρακτικά της 2ης Συνάντησης (Ρέθυμνο, 26-28 Νοεμβρίου 2010)*, Ρέθυμνο, ΙΙ, 274-287.
- CACIAGLI, S. 1998. *Il Castello Eurialo è il Castello Eurialo?: un'interpretazione diversa della funzione di questa fortificazione siracusana*, Palermo.
- CESERANI, G. 2012. *Italy's Lost Greece. Magna Graecia and the Making of Modern Archaeology*, Oxford.
- ΓΚΑΛΟΛΟΥ, Α., Γ. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ 2013. *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Η Συλλογή Βλαστού-Σερπιέρη*, Αθήνα.
- DE MIRO, E. 2006. *L'arte greca di Sicilia*, Palermo.
- DE SENSI SESTITO, G. 2015. Italo, Italia, Italioti: alle origini di una nozione, στο: G. DE SENSI SESTITO - M. PETRUSEWICZ (επιμ.), *Unità multiple. Centocinquant'anni? Unità? Italia?*, Cosenza, 53-92.
- DI STEFANO C.A. (επιμ.) 2008. *Demetra. La divinità, i santuari, il culto, la leggenda. Atti del I con-gresso internazionale, Enna, 1-4 Luglio 2004*, Pisa-Roma.
- ΔΙΑΛΛΗΣΜΑΣ, Α. 1997. Από τους Μυκηναίους στις πρώτες αποικίες. Οι Έλληνες στη Δύση, *Διαχρονία*, 2, 20-29.
- ΖΕΥΚΗ, Β., Τ.Τ. ΣΕΒΟΛΙ 1997. Οι Μυκηναίοι στην Ιταλία. Γενική επισκόπηση και νέες προοπτικές έρευνας, *Διαχρονία* 2, 9-19.
- FAURE, P. 1978. *La vie quotidienne de colon grecs: de la Mer Noire a l'Atlantique au siècle de Pythagore, VIe siècle avant J.C.*, Paris [*Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες. Από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα - ως αιώνας π.Χ.*, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988²].
- GODART, L. (επιμ.) 2014. *Classicità ed Europa. Il destino della Grecia e dell'Italia*. Catalogo della mostra (Roma, Palazzo del Quirinale, 29 marzo - 15 luglio 2014), Roma.
- GODART, L., Μ. ΑΔΡΕΑΔΑΚΗ-ΒΛΑΖΑΚΗ (επιμ.) 2014. *Classicità ed Europa. Το κοινό πεπρωμένο Ελλάδας και Ιταλίας*. Κατάλογος της έκθεσης (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 27 Αυγούστου - 31 Οκτωβρίου 2014), Αθήνα.
- GRAHAM, A.J. 1964. *Colony and Mother City in Ancient Greece*, New York [*Αποικία και Μητρόπολη στην αρχαία Ελλάδα*, εκδόσεις Εκάτη, Αθήνα, 2012].
- GRECO, E. 1992⁴. *Archeologia della Magna Grecia*, Bari-Roma [*Αρχαιολογία της Μεγάλης Ελλάδας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2001].
- GRECO, E. (επιμ.) 2002. *Gli Achei e l'identità etnica degli Achei d'Occidente. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Paestum, 23-25 febbraio 2001)* [*Tekmeria*, 3], Paestum - Atene.
- GRECO, E. 2003. Ο Ιππόδαμος και οι Θούριοι, *Εγνατία*, 7, 109-128.
- GRECO, E. 2006. È nata la Scuola Archeologica Greca di Roma, *Notiziario SAIA*, V, 1 (2006), 1.
- GRECO, E., Μ. LOMBARDO (επιμ.) 2007. *Atene e l'Occidente: i grandi temi. Atti del Convegno Internazionale (Atene, 25-27 maggio 2006)* [*Tripodes*, 5], Atene.
- GRINGERI PANTANO, F. 2009. *L'isola del Viaggio. Palazzolo Acreide: il Museo dei Viaggiatori in Sicilia*, Catania.
- GRUBEN, G. 1986. *Heiligtümer und Tempel der Griechen*, München [*Ιερά και ναοί των αρχαίων Ελλήνων*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2000].
- GUARDUCCI, M. 1987. *Epigrafia greca*, Roma [*Η Ελληνική Επιγραφική από τις απαρχές ως την ύστερη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2008].
- ΚΑΡΟΥΖΟΥ, Σ. Χρ. 1983. *Περίπατοι στην Ιταλία*, Αθήνα.
- ΚΑΘΗΑΡΙΟΥ, ΚΛ. 2009. *Corpus Vasorum Antiquorum. Greece, Fascicule 11. Athens Museum of Cycladic Art*, Athens.

- LEZINE-ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Β. 2002. *Αρχιτεκτονική και πολιτική στην αρχαία Ελλάδα. Η εμπειρία της αρχαϊκής τυραννίδας*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήναι.
- ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Α. 1996. *Αρχαία Ελληνική Τέχνη. Συλλογή Ν.Π. Γουλανδρή*, Αθήναι.
- MARCONI, C. 2014. Two New Aulos Fragments from Selinunte: Cult, Music and Spectacle in the Main Urban Sanctuary of a Greek Colony in the West, στο Α. BELLIA (επιμ.), *Musica, culti e riti nell'Occidente greco* [*Studia Erudita*, 18], Pisa-Roma, 105-116.
- MARTIN, R., H. METZGER 1976. *La religion grecque*, Paris [*Η θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Μ. Καρδαμίτσα, Αθήναι, 1992]
- MAUCERI, L. 1928. *Il Castello Eurialo nella storia e nell'arte*, Roma [Catania, 1981].
- MERTENS, D. 1999. Die Landschaftsfestung Epirolai bei Syrakus, στο: E.L. SCHWANDNER - K. RHEIDT (επιμ.), *Stadt und Umland: neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung, DiskA/Bauforschung* 7, 142-149.
- DE MIRO, E. 2008. *L'arte greca di Sicilia*, Palermo (*Η ελληνική τέχνη στη Σικελία. Μαρτυρίες του κλασσικού πολιτισμού στη Δύση*, Εκδόσεις Γκόνη, Αθήνα 2015 [μτφρ. P.D. Scirpo]).
- ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ, Μ. 2002. *Το Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου*, Αθήνα.
- ΠΑΛΑΙΟΘΟΔΩΡΟΣ, Δ. 2012. Τρία αδημοσίευτα αγγεία στο Αθνασάκειο Μουσείο Βόλου από τη νότια Ιταλία και τη βορειοδυτική Ελλάδα, στο *ΑΕΘΣΕ*, 4, 229-236.
- ΠΑΡΘΕΝΗ, Ζ. 2012. Οι απεικονίσεις του Χρύσιππου στην απουλική αγγειογραφία: παρατηρήσεις στην εικονογραφία τους, στο ΕΥ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ, Δ. ΤΣΙΑΦΑΚΗ (επιμ.), *Κεραμέως παίδες: Αντίδορο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 219-227.
- ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. 2011. Η ελληνική ανασκαφή στη Σύβαρη: 2007-2010, *ASAtene* LXXXIX, s. III, XI, 2, 259-286.
- POLACCO, L. (επιμ.) 1990. *Il teatro antico di Siracusa (pars altera)*, Padova.
- RIDGWAY, D. 1984. *L'alba della Magna Grecia*, Milano [*Οι πρώτοι Έλληνες στη Δύση. Η αυγή της Μεγάλης Ελλάδας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήναι, 2000²].
- RIZZA, G. 2008. *Priniàs 1. La città arcaica sulla Patela. Scavi condotti negli anni 1969-2000*, I-II [*Studi e Materiali di Archeologia Greca*, VIII], Catania.
- RIZZA, G. (επιμ.) 2011. *Identità culturale, etnicità, processi di trasformazione a Creta fra Dark Age e Arcaismo. Atti del Convegno Internazionale per i cento anni dello scavo di Priniàs (1906-2006) (Atene, 9-12/12/2006)* [*Studi e Materiali di Archeologia Greca*, X], Catania.
- SCIRPO, P.D. 2004. Un esempio sul rapporto delle sub-colonie siceliote con la metropolis: Syrakousai-Akraï, στο *Διαχρονία* 6, 23-32.
- SCIRPO, P.D. 2005 (επιμ.). *ΤΡΙΣΚΕΛΕΣ* [*Διαχρονία*, Παράρτημα Ι], Αθήναι.
- SCIRPO, P.D. 2007. Το εκτός τειχών ιερόν της Κυβέλης στις Άκρες (Σικελίας), στο Δ. ΜΟΥΡΕΛΑΤΟΥ (επιμ.), «*Πόλη και Ύπαιθρος στη Μεσόγειο*». *Πρακτικά της Α' Επιστημονικής Συνάντησης Νέων Ερευνητών του περιοδικού ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ (Αθήναι, 29-31/5/2007)* [*Διαχρονία*, Παράρτημα ΙΙ], Αθήναι, 2012, 63-78.
- SCIRPO, P.D. 2010. Η θρησκευτική πολιτική του Ιέρωνος του Β' στις Άκρες (Σικελίας), στο: «*Θρησκεία και Πολιτική*». *Πρακτικά της Β' Επιστημονικής Συνάντησης Νέων Ερευνητών του περιοδικού ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ (Αθήνα, 22-24/4/2010)* [*Διαχρονία*, Παράρτημα ΙV], Αθήναι, υπ. έκδ.
- SCIRPO, P.D. 2014. Η ροδο-κρητική προέλευσις της λατρείας του Ηρακλέους στην Γέλα και τον Ακράγαντα, *Ηλέκτρα* III, 65-87.
- SCIRPO, P.D. 2015, βιβλιοκρισία του ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2014, *Θίασος* 4, note e discussioni, 3-5.
- ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Ν. 1982. Σκίρτος: Παρατηρήσεις στον σικελικό κρατήρα 9341, *ΑΑΑ* XV,1, 143-151.
- ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Ν. Γ. ΤΑΣΟΥΛΑΣ (επιμ.) 2004. *Μεγάλη Ελλάς. Αθλητισμός και Ολυμπισμός στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου*, Κατάλογος της έκθεσης (Αθήνα, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 23/6 - 2/10/2004), Αθήνα.
- ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Ν. Γ. ΤΑΣΟΥΛΑΣ (επιμ.) 2014. *Ίασις. Υγεία, Νόσος, Θεραπεία από τον Όμηρο στον Γαληνό*. Κατάλογος της έκθεσης (Αθήνα, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 19/11/2014 - 31/5/2015), Αθήνα.
- ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Ν. ΣΤ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (επιμ.) 2014. *Επέκεινα. Ο Θάνατος και η ζωή μετά στην Αρχαία Ελλάδα*. Κατάλογος της έκθεσης (Αθήνα, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 11/12/2014 - 15/2/2015), Αθήνα.
- ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Μ. 2014. *Πλαστές αρχαιότητες και παραχάραξη της ιστορίας – Η περίπτωση ενός εικονογραφημένου μολύβδινου ελάσματος*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήναι.

- TRENDALL, A.D. 1989. *Red figure Vases of South Italy and Sicily*, London [*Ερυθρόμορφα αγγεία της Νοτίας Ιταλίας και Σικελίας*, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήναι, 1996].
- ΤΖΑΝΝΕΣ, Μ.-Χ. 2012. Ερωτική καταδίωξη κόρης σε πρώιμη λευκανική υδρία στο Μουσείο Μπενάκη, στο ΕΥ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ, Δ. ΤΣΙΑΦΑΚΗ (επιμ.), *Κεραμέως παῖδες: Αντίδορο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 209-217.
- ΞΥΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ι.Κ. 2007. Η ταυτότητα των Ελλήνων της Σικελίας, *Εγνατία* 11, 9-18.
- WINTER, F.E. 1963. The chronology of the Euryalos fortress at Syracuse, *AJA* 67, 363-387.
- ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. 1976. *Ο Ελληνισμός της Σικελίας κατά τη Ρωμαιοκρατία*, Αθήναι.

PAOLO DANIELE SCIRPO
PhD. Classical Archaeology
Post-doc Researcher
National and Kapodistrian University of Athens
pascirpo@arch.uoa.gr

Italy's Lost Greece - The forgotten Magna Graecia

This brief paper derives its title from that of a recent monograph dedicated to the rediscovery of Greece, via the study of the then more accessible «Magna Graecia». Its antiquities gradually became an essential destination for every European who departed for the Grand Tour, and allowed to lay the foundations of the modern science of Archaeology. My purpose here is not to highlight the importance of the study of Magna Graecia's antiquities tout court, and of Classical Archaeology in particular. It is to highlight how much of it is accessible, not only to a broader and somehow unskilled audience, but especially in the auditoria of the Departments of Archaeology in Greece. Far from aiming to criticize the institutions of higher education in Greece, in such difficult circumstances as those that actually prevail, the intention of this paper can be resumed as following: the indication of a new way to expand the training offer for the future scholars of archaeology, which can only be to their benefit. For this, we may hope that the recent opening towards new academic frontiers may result in a return to those shores, which received -from the 8th century BC onwards- the Greek colonists from the motherland.

<http://www.eos-archaeo.gr>

ISSN: 2529-1165
ISBN: 978-618-81337-1-6